

УДК: 332.439.4:633.1

*В. М. Ціхановська,
к.е.н., Вінницький національний аграрний університет
О. М. Ціхановська,
к.е.н., Вінницький інститут економіки ТНЕУ*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО- ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РЕГІОНАЛЬНОГО ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО КОМПЛЕКСУ

Розглядається сучасний стан та перспективи розвитку зернопродуктового комплексу Вінницької області. Визначені основні проблеми розвитку регіонального зернопродуктового комплексу та його територіальної організації.

We consider the present state and prospects of Grain complex Vinnytsia region. The main problems of regional Grain complex and its territorial organization.

Ключові слова: зернопродуктовий комплекс, чинники, трансформаційні процеси, функціонування ринку зерна, організаційно-економічний механізм.

ВСТУП

Агропромисловий комплекс України є одним з найбільш важливих секторів економіки країни. Від рівня його розвитку, стабільності його функціонування залежить стан національної економіки та продовольча безпека України, розвиток внутрішніх і зовнішніх ринків, матеріальний рівень життя населення. Складовою частиною АПК є продовольчий комплекс, який має у своєму складі ряд продуктивних підкомплексів, серед яких одним із найважливіших є зернопродуктовий.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Враховуючи значні трансформаційні процеси з орієнтацією на ринкові засади господарювання, спад інноваційної і інвестиційної активності в агропромисловій сфері в цілому і зернопродуктовому комплексі зокрема, незавершеність реструктуризації суб'єктів господарювання, невисокий рівень інфраструктурного забезпечення, необхідною є розробка організаційно-економічного механізму ефективного функціонування зернопродуктового комплексу як складної і важливої соціально-економічної системи в рамках продовольчого комплексу країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням питання розвитку продовольчого комплексу та його продуктивних складових приділена значна увага в роботах Г.В. Балабанова, П.П. Борщевського, М.П. Бутка, Б.М. Данилишина, Л.В. Дейнеко, М.І. Долішного, А.С. Лисецького, Л.О. Мармуль, А.Г. Мазура, М.М. Паламарчука, В.І. Уланчука, М.І. Фащевського, А.Г. Чернюк.

РЕЗУЛЬТАТИ

Однак, невирішеним залишається ряд методологічних питань, які стосуються формування та функціонування зернопродуктового комплексу в умовах широкого розвитку ринкових відносин. Зокрема, недостатньо розкриті питання територіальної організації і просторової структури комплексу та їх удосконалення, не вивчені методи програмування та прогнозування можливих варіантів його розвитку з метою підвищення ефективності функціонування. Підвищення ефективності та дієвості регіонального зернопродуктового комплексу, стимулювання його розвитку передбачає узгодження діяльності органів державної влади і

місцевого самоврядування, окремих суб'єктів господарської діяльності для формування та зміцнення галузево-функціональної та територіальної структури комплексу на основі розробки заходів, які повинні базуватись на організаційно-економічному та правовому механізмі управління [1, с. 111].

Правовими засадами функціонування ринку зерна є Закон України "Про зерно та ринок зерна в Україні" № 37-IV від 04.07.2002 р., який регулює відносини в зернопродуктовому комплексі, Указ Президента України від 29 червня 2000 р. № 832/2000 "Про невідкладні заходи щодо стимулювання виробництва та розвитку ринку зерна" та інші нормативно-правові документи, якими визначено основні напрями розвитку сільського господарства та державного контролю за наповненням і функціонуванням вітчизняного ринку зерна. Для реалізації напрямів комплексної підтримки сільського господарства 26 червня 2004 року було прийнято Закон України "Про державну підтримку сільського господарства".

Організаційно-економічний механізм включає систему взаємозалежних методів, функцій управління, організаційних структур впливу управлінсько-виконавчих органів на відтворювальні процеси в основних сферах регіонального зернопродуктового комплексу. Такий механізм повинен бути здатним прискорювати соціально-економічне зростання в спеціалізованій регіональній системі, якою є зернопродуктовий комплекс, має забезпечити вихід його продукції на зовнішні ринки, забезпечити зміцнення внутрішніх і зовнішніх зв'язків комплексу. Удосконалення організаційно-економічного механізму комплексу відбувається на основі:

- адаптації організаційно-економічних структур до потреб господарської діяльності системи зернопродуктового комплексу, їх видів діяльності;
- проведення періодичних заходів, спрямованих на вирішення питань використання техніки нового покоління по окремих вузлах чи технологіях для впровадження у діяльність сільськогосподарських підприємств та підприємств переробної галузі;

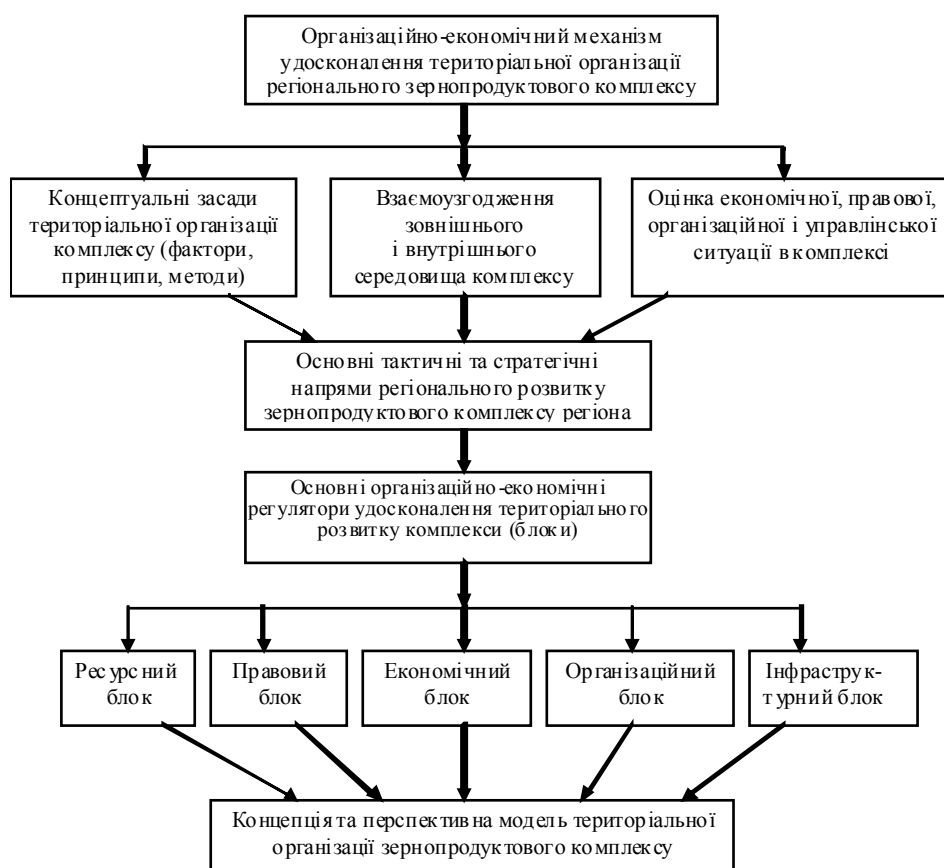

Рис. 1. Схема організаційно-економічного механізму функціонування та територіальної організації регіонального зернопродуктового комплексу

— удосконалення законодавчої бази щодо раціонального використання у зернопродуктовому комплексі природних ресурсів, розробки нормативно-правових актів про обслуговуючий транспорт, які стосуються окремих видів діяльності системи зернопродуктового комплексу;

— розробки організаційно-функціональної побудови контролю за дотриманням законодавства у вигляді координаційно регулюючих важелів з чітко визначеною системою функцій.

Такий механізм повинен включати: 1) розробку концептуальних засад територіальної організації зернопродуктового комплексу регіону з включенням обґрунтування передумов, факторів, принципів, методів цього процесу; 2) оцінку та визначення ступеня взаємоузгодженості внутрішнього і зовнішнього середовища комплексу; 3) оцінку наявної ситуації в комплексі регіону, причому економічного, правового, організаційного та управлінського характеру. До основних організаційно-економічних регуляторів територіальної структури і просторової організації зернопродуктового комплексу слід включити: питання та проблеми, що формують: ресурсний блок, правовий блок, економічний блок, організаційний та інфраструктурний (рис. 1) [1, с. 201].

Варто вказати, що наданий механізм розвитку

регіонального зернопродуктового комплексу та інституційне середовище цієї просторової системи потребує постійного удосконалення як у функціональному, так і в правовому аспектах. Дієвість та результативність організаційно-економічного механізму удосконалення розвитку зернопродуктового комплексу, оптимізації його територіальної організації залежить від розробки напрямів і впровадження заходів забезпечення його активності, що являє собою сукупність способів і методів його регулювання. Важливим у реалізації організаційно-економічного механізму удосконалення територіальної організації зернопродуктового комплексу є запровадження, використання стратегічного планування та прогнозування, територіального проектування, оперативного регулювання, цільового програмування, перспективного прогнозування.

Організаційно-економічний механізм розвитку зернопродуктового комплексу передбачає застосування такої сукупності заходів та важелів впливу, які б найефективнішим чином сприяти подоланню проблем та спрямували розвиток комплексу в напрямі інноваційного, інвестиційного, високотехнологічного, ресурсозберігаючого виробництва. Це стосується насамперед:

— проведення ефективного регіонального управління. Дієва система управління соціально-економічним розвитком регіону та його господарськими комплексами передбачає децентралізацію влади, розмежування функцій та повноважень між центральними і місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування з розширенням повноважень місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування;

— удосконалення системи державного стратегічного планування регіонального розвитку, обґрунтування стратегії розвитку окремих регіональних комплексів;

— розробки та створення комплексних соціально-економічних програм розвитку регіонів та їх спеціалізованих комплексів;

— формування інфраструктури підтримки регіонального розвитку зернопродуктового комплексу. Розбудова інфраструктури регіонального зернопродуктового комплексу є важливою умовою для підвищення інвестиційної привабливості регіонів, залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, розвитку підприємництва та запровадження прогресивних технологій;

— підвищення ролі регіональних комплексів у зовнішньоекономічному співробітництві, активне їх входження до міжнародних організацій та формувань;

— фінансово-кредитного забезпечення розвитку продуктивних сил регіонального комплексу;

— оптимізації фінансово-бюджетних відносин між центром і регіонами, вироблення критеріїв та механізмів надання державної підтримки регіо-

нальним комплексам;

— прискорення реалізації регіональної політики, в основі якої повинна бути економічна оцінка місцевих умов і ресурсів, ефективне їх використання, виробництво конкурентоспроможних товарів;

— створення сприятливих умов розвитку підприємництва, малого і середнього бізнесу та реалізації підприємницьких ініціатив у регіональному комплексі;

— структурної перебудови регіонального зернопродуктового комплексу, створення нових високоефективних виробничих потужностей;

— формування сприятливого інвестиційного клімату для залучення коштів у зернопродуктовий комплекс передбачає всебічну підтримку інвесторів шляхом покращення економічних умов їхньої діяльності;

— залучення вітчизняних та іноземних інвестицій у регіональний зернопродуктовий комплекс;

— створення регіональної фінансової системи, що дає можливість ефективніше використовувати бюджетні кошти та координації фінансового потенціалу всіх господарських суб'єктів регіону і його спеціалізованих комплексів.

Організаційно-економічний механізм має враховувати регіональну специфіку і можливості місцевого саморозвитку. В залежності від специфіки та стану розвитку регіонального комплексу потрібна й адекватна система економічних заходів щодо запобігання надмірного негативного впливу на навколишнє середовище, симулювання ресурсозбереження та ресурсозабезпечення.

У нових умовах господарювання, які сформувалися в результаті зміни майнових і продовольчих відносин в продуктовому комплексі в цілому і в зернопродуктовому зокрема, завдяки реалізації Указу Президента України від 3 грудня 1999 р. "Про невідкладні заходи щодо прискореного реформування аграрного сектора економіки" актуалізується пошук інвестиційної діяльності в аграрному секторі за рахунок зовнішніх джерел, а саме — приватних інвестицій, вітчизняних і іноземних. Так, в останні роки помітно активізується процес фінансування, інвестицій за рахунок коштів фінансово-промислових формувань, створених на базі крупних промислових підприємств (об'єднань), що функціонують у галузі й спроможні сконцентрувати власні, державні, колективні і приватні кошти в об'єкти агропромислового виробництва. У сучасному інвестиційному забезпеченні велике значення надається іноземним інвестиціям. Зокрема, внутрішньорегіональні особливості зумовлюють різний рівень інвестиційної привабливості районів області.

У 2008 р. найбільш привабливими для іноземних інвесторів було місто Вінниця а також Козятинський, немирівський та Барський райони, у які було вкладено інвестицій на загальну суму майже 109,5 млн дол. США. Меншою мірою привабливи-

ми для інвесторів були Гайсинський, Крижопільський, Хмельницький. Інвестиційну діяльність сьогодні неможливо розглядати окремо від інноваційної, оскільки найбільш ефективними вважаються інвестиції в інновації [2].

Слід зауважити, що в своїй суті інноваційний розвиток відрізняється від технічного розвитку і навіть від науково-технічного тим, що включає елемент динамізму, характеризує здатність господарської одиниці розвиватися на своїй основі в майбутньому. В зв'язку з цим розрізняють і показники, які визначають інноваційний, науково-технічний та технічний розвиток (рис. 2).

Важливою складовою подальшого розвитку зернопродуктового комплексу є розробка програм формування регіональних ресурсів зерна. Метою затвердженої "Програми забезпечення регіональних потреб Вінницької області у продовольчому зерні на 2005—2010 роки" у Вінницькій області, яка була розроблена на підставі статті 43 Закону України "Про місцеве самоврядування", статті 17 Закону України "Про зерно та ринок зерна в Україні", був системний підхід до вирішення проблем продовольчої безпеки, забезпечення потреб населення області у продовольчому зерні, гарантоване забезпечення борошном, хлібобулочними і макаронними виробами та крупами, недопущення різких коливань цін на них.

Отже, базуючись на наявних розробках та проведених дослідженнях, аналізі тенденцій розвитку і просторової організації зернопродуктового комплексу Вінницької області, можна передбачити 2 варіанти його подальшого розвитку: 1) всіма складовими комплексу виробнича і збутова діяльність здійснюється самостійно; 2) формування вертикально чи горизонтально інтегрованих утворень, які об'єднують всі етапи технологічного циклу переробки зерна та збуту продукції, який є більш перспективним. Вертикальна інтеграція може бути оформлена в холдингову компанію, горизонтальна — в збутовий кооператив. Ці інтегровані об'єднання забезпечать зменшення витрат, зокрема маркетингових, зростання прибутковості на всіх етапах діяльності зернопродуктового комплексу.

Зерно, зібране з полів області, спочатку реалізується на внутрішньому ринку, після чого знаходить на зовнішній ринок, причому втрачається значна частина доходів сільгоспвиробників. Це зумовлює доцільність створення великої єдиної компанії, яка зможе формувати достатньо великі партії зерна для виходу на зовнішній ринок, бо окремі сільгоспвиробники забезпечити цей процес не в змозі. Ці функції може виконувати збутовий кооператив, який може бути створений за участі

Рис. 2. Взаємозв'язок технічного, науково-технічного і інноваційного рівнів розвитку

сільськогосподарських виробників, або державна компанія (за прикладом Канадської зернової компанії). При цьому зовнішні умови та рівень виробництва залишаються однаковими у обох варіантах розвитку зернопродуктового комплексу, змінюється лише система перерозподілу товарно-грошових потоків (рис. 3).

На сьогодні подібним інтегрованим об'єднанням, чи утворенням, в зернопродуктовому комплексі регіону є об'єднання, що створено на базі ВАТ "Вінницяхліб", яке включає всі етапи процесу виробництва — від вирощування зерна до реалізації продуктів його переробки (хлібобулочних, макаронних, кондитерських виробів). У перші роки його діяльності це інтегроване об'єднання концентрувало 80 % прибутків із їх загальної суми в хлібовиробництві. Загроза стати монополістом на значних за обсягом ринках потребує прозорості їх діяльності та уникнення зловживання своїм становищем і антимонопольним законодавством.

Як вважають дослідники, що займаються проблемами розвитку зернопродуктового комплексу і ринку зерна та продуктів його переробки, перспективним є створення вертикальних інтегрованих об'єднань у вигляді технологічно-маркетингового ланцюга (ТМЛ). ТМЛ являє собою процес руху та зміни продукції від виробництва до збуту — постачання, переробка, реалізація. Пропонується створення таких оптимальних ТМЛ: 1) виробництво зерна — виробництво кормів — виробництво тваринної продукції; 2) виробництво зерна — виробництво борошна, круп в області і за її межами; 3) виробництво зерна — виробництво борошна — виробництво та реалізація хлібопродукції [3, с. 125].

Перспективним напрямом удосконалення територіальної організації регіональної системи є формування мережових структур як на регіональному, так і національному рівнях. Одним із їх різновидів є кластери, створення та функціонування яких підвищує конкурентоспроможність країни чи регіону на внутрішньому і зовнішньому ринках. Яскравим прикладом мережових структур є також стратегічний альянс як більш цілеспрямована та дієва форма і вид кластера. Збалансоване функціонування зернопродуктового комплексу Вінницької області на основі кластерного розвитку в напрямі ефективної діяльності всього продук-

Рис.3. Загальна схема руху зерна і продуктів його переробки у Вінницькій області

тово-регіонального комплексу забезпечить створення кластера як групи підприємств, які об'єднані на добровільній основі та підтримують один одного, завдяки територіальній концентрації зернового виробництва та випуску продукції його переробки, мережі спеціалізованих постачальників і споживачів, пов'язаних між собою технологічним ланцюгом. Територіальне розташування Вінницької області сприяє формуванню кластерів, зокрема в зернопродуктовому виробництві, які повинні мати чіткі межі [1, с. 125].

Враховуючи тенденції розвитку зернопродуктового комплексу Вінницької області та його задачі, основними цілями його оптимального розвитку є: удосконалення структури посівних площ сільськогосподарських підприємств у Вінницькій області; оптимізація споживання хлібопродукції; визначення оптимальної форми взаємовідносин між підприємствами зернопродуктового комплексу. Прогнозні показники щодо площ посівів зернових культур на перспективу мають збільшитись в 2010 році в порівнянні з 2008 роком на 18,6%. Причому тенденція до збільшення площ під озимими культурами значно вища, ніж під ярими. Збільшення посівних площ під зерновими культурами зумовить зростання валових зборів зернових культур.

Досягнення запланованих прогнозних показників основних видів продукції зернопродуктового комплексу потребує удосконалення його галузево-функціональної та територіальної структури, оптимізації його просторової організації на основі раціоналізації регіональних пропорцій. До стратегічних напрямів його розвитку також слід віднести підвищення технічного оснащення підприємств комплексу (рівень зносу досягає інколи 70%), розробку та впровадження нових технологій виробництва продуктів переробки і удосконалення системи каналів постачання зерносіро-

вини, що значно підвищують рівень виробництва та задоволення потреб населення в хлібопродукції. Концептуальні підходи до формування стратегії територіального розвитку окремих сфер діяльності регіонального зернопродуктового комплексу та їх територіальної організації мають свої особливості, залежить від ступеня розвитку відповідного виробництва і задач, які постають перед ними на перспективу.

ВИСНОВКИ

Основними цільовими завданнями є: подолання структурно-функціональної асиметрії та просторових диспропорцій між складовими регіонального обласного комплексу і зернопродуктових підкомплексів адміністративних районів; зміцнення існуючих і формування нових прогресивних територіально-виробничих утворень з оптимізацією та інтенсифікацією економічних зв'язків; посилення ресурсної бази комплексу на основі впровадження нових техніко-технологічних процесів; підвищення продуктивності й результативності функціонування регіонального ринку зерна і зернопродуктів на основі посилення маркетингової діяльності; посилення керованості та державного регулювання розвитку раціонального зернопродуктового комплексу.

Виконання поставлених завдань на основі удосконалення законодавчо-нормативної бази та інституційно-організаційного механізму з використанням програмно-цільового підходу до раціоналізації територіальної структури та просторової організації регіонального зернопродуктового комплексу забезпечить на основі активізації господарської діяльності зростання економічної ефективності в регіональній системі, підвищення добробуту населення.

Література:

1. Територіальна організація зернопродуктового комплексу та напрями її удосконалення (на матеріалах Вінницької області) / Ціхановська В.М.: дис. ... канд. екон. наук: 25.12.2007. — Київ, 2007. — 215с.
2. Статистичний щорічник Вінниччини за 2008 рік / Головне управління статистики у Вінницькій області; за ред. С. Ігнатова. — Вінниця 2008.
3. Колесов О.С. Маркетингові дослідження та аналіз ринків зернопродукції регіону. — К.: Задруга, 2002. — 150 с.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2010 р.